

РІВЕНЬ СФОРМОВАНOSTI ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ДОСВІД

Згасання інтересу до читання є глобальною проблемою покоління Z, покоління, яке не мало можливості пізнати світ без Інтернету. Досліджуючи рівень читацької грамотності учнів-підлітків, фахівці різних країн висловлюють думку, що високий рівень читацької компетентності є не лише основою для успіхів в інших галузях і напрямках освіти, а й передумовою для плідної участі в більшості сфер дорослого життя. Одним із таких проєктів є запроваджене Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) авторитетне міжнародне дослідження якості освіти PISA, у якому Україна вперше взяла участь у 2018 році.

Дослідженням PISA поставлено за мету визначити рівень розвитку здатності підлітків читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, зміст яких може бути корисним щодня; оцінити, як учні зможуть оперувати навчальними здобутками в ситуаціях можливих життєвих труднощів і викликів.

Уникаючи суб'єктивних суджень, звернімося до конкретних показників. Базового рівня читацької грамотності не досягли **25,9 %** українських учнів. Менше **4 %** учасників проєкту досягли **найвищого** рівня. Кожен четвертий 15-річний учень в Україні має низький рівень читацької грамотності. Такі результати дають змогу стверджувати, що наші учні за рівнем розвитку читацької компетентності відстають від середнього рівня порівняно з країнами-учасницями орієнтовно на один рік.

У національному звіті PISA-2018 наведено таке тлумачення терміна **читацька грамотність** – «це здатність учня / студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства» [5, с. 93]. Отже, міжнародне дослідження PISA має на меті не оцінювання засвоєння шкільної програми учнями, а їхню здатність застосовувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях і вимірює сформованість читацької грамотності, що передбачає досягнення базового рівня читацької компетентності здобувачів освіти.

Після оприлюднення результатів тестування постає низка запитань. Чи є очікуваними й прогнозованими результати? Що вплинуло на такий низький рівень їх та що криється за слабкими показниками? До яких викликів у майбутньому необхідно готуватися освітянам уже нині? Які дієві заходи й механізми необхідно розробити і впровадити, аби власна система освіти була здатна подолати ці виклики?

Відповісти на більшість сформульованих запитань можемо після розв'язання проблем, що перешкоджають упровадженню компетентнісного підходу, а саме: неузгодженість термінологічного апарату, неоднозначність

типології ключових компетентностей, механізмів (методик) їх формування, невизначеність способів і критеріїв вимірювання й оцінювання результатів компетентнісного навчання.

Звернімося до Державних нормативних документів України на предмет зазначення в них читацької компетентності як ключової.

До десяти ключових компетентностей в Концепції Нової української школи читацької компетентності не внесено [4]. Відповідного коригування потребують деякі вміння, визначені в «Новій українській школі» як спільні для всіх компетентностей, зокрема «уміння читати і розуміти прочитане» [4, с. 12].

Проектом Державного стандарту базової середньої освіти, що після громадського обговорення перебуває на етапі доопрацювання, визначено зміст ключової компетентності «вільне володіння державною мовою» й передбачено формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей. У документі запропоновано такий перелік вимог до результатів навчання здобувачів/здобувачок освіти, які сприятимуть формуванню читацької грамотності, –

- взаємодіяти з іншими особами усно, сприймати й використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;

- сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду;

- висловлювати думки, почуття та ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватися норм літературної мови [3].

Отже, у чинних освітніх документах читацька компетентність як ключова не названа, лише в проекті Державного стандарту базової середньої освіти передбачено вміння, які є одним із результатів її сформованості. У новітніх типовій і модельних освітніх програмах для базової середньої освіти мовно-літературної галузі після затвердження нового Державного стандарту базової середньої освіти мають бути розкриті особливості розвитку цих умінь.

Важливо пам'ятати, що всі країни, які визначили Цілі сталого розвитку в освіті як частину своїх національних освітніх стратегій, зобов'язалися забезпечити до 2030 року досягнення дітьми та молодими особами принаймні мінімальних рівнів грамотності із читання. Найуспішніші освітні системи світу ставлять амбітні цілі й досягають їх. Тому й українській освітній системі необхідно максимально вивчити світовий успішний досвід, чітко визначитися, якими вміннями мають володіти учні, а також окреслити чіткі орієнтири для вчителя, чого саме він має навчити дітей, що можна й доцільно зробити задля посилення позитивних тенденцій і подолання негативних в українській освіті.

Відповідальними за процес формування компетентного читача, розроблення і впровадження компетентнісно спрямованих освітніх методик

є науковці та вчителі мовно-літературної освітньої галузі. Водночас автори чинних шкільних підручників української мови й та української літератури, зарубіжної літератури мають усвідомлювати всю повноту відповідальності за формування компетентного учня-читача.

Презентуючи аналіз рівня сформованості читацької грамотності за підсумками PISA-2018, освітня експертка Поліна Ткач окреслила проблеми, узагальнила найтипівіші помилки й зробила висновок, що однією із причин слабких результатів українських учасників проєкту є недосконалість системи вправ і завдань чинних підручників української мови та літератури [5, с. 46].

Експерткою визначено, що типовими завданнями підручників української мови й літератури для 8-9 класів до текстів є такі: «Про що йдеться в тексті?», «Прочитайте текст», «Визначте його основну думку», «Поясніть, як ви розумієте ці висловлення», «Прочитайте текст. Сформулюйте тему й основну думку», «Прочитайте і перекажіть...», «Поясніть, як у художньому творі поєднуються національне й загальнолюдське», «Яке значення має література для кожної людини? Аргументуйте свою думку», «Поміркуйте, чи може літературний твір вплинути на хід історії тієї чи іншої держави», «Чи погоджуєтесь Ви із висновком/висловом/цитатою...?» тощо.

Попри те, що автори додатків до Національного звіту PISA орієнтують на подібні до циклу 2019 року завдання з певних чинних підручників української мови й літератури, зосередьмося докладніше на тому, за допомогою яких завдань можна формувати читацьку компетентність засобами підручників української мови для 10, 11 класів (автори Н. Голуб, В. Новосолова, О. Горошкіна,) [1; 2].

У підручниках, на нашу думку, дібрані вправи, завдання й запитання утворюють цілісну дидактичну систему, спрямовану на досягнення навчальних результатів і задоволення читацьких потреб учнів. Акцентовано увагу на виробленні вмінь працювати з текстами різних видів, формуванні здатності добирати ту інформацію, яка дасть змогу розв'язувати життєво необхідні проблеми й робити усвідомлений вибір у повсякденних ситуаціях в умовах школи й поза її межами.

Пропонуємо, зокрема, приклади таких завдань:

• *Прочитайте текст, поміркуйте над його змістом, розгляньте світлину. Знайдіть у мережі Інтернет додаткову інформацію про порушену в тексті проблему. На основі опрацьованого матеріалу з різних джерел узагальніть думки, визначте спільне й відмінне.*

• *Прочитайте текст. Яку проблему порушує автор? Це поодинокі чи типова проблема в Україні? Визначте комунікативний намір автора тексту. Які труднощі можуть виникнути у сприйнятті чи відтворенні цього тексту? До яких словників ви б порадили звернутися, щоб подолати їх? Чи є згадана проблема у вашому місті (селі, селищі)? Порадьте, як розв'язати її. Що в тексті вам видається дискусійним, а з чим ви погоджуєтесь?*

• В одному зі словників подано помилкове написання слова. Як бути? У «Словарі української мови» Б. Грінченка слово розгадка подано з наголосом на другому складі, у «Правописному словнику» Г. Голоскевича – на першому. Кому вірити? Чи взаємозамінні слова «бік» і «сторона», «близький» і «ближній»? (Звірте свої міркування за покликанням <http://kultura-movy.wikidot.com/vybir-slova>; а також зверніться до книжки С. Караванського «Секрети української мови»).

• Прочитайте текст. Сформулюйте проблему, порушену в тексті. Доберіть аналогії з життєвих ситуацій. Запишіть поради для таких ситуацій і зробіть висновки.

Отже, показники результатів оцінювання міжнародних досліджень читацької грамотності українських школярів є причиною для продуктивного дискурсу широкого кола освітян, подальших аналітичних досліджень науковців, чіткого визначення вмінь, якими мають володіти учні, окреслення конкретних орієнтирів для вчителя, чого саме він має навчити дітей, зокрема на уроках української мови, що можна й доцільно зробити задля посилення позитивних тенденцій і подолання негативних для формування компетентного учня-читача. Комплексне розв'язання проблеми вимагає перегляду методів навчання в українській освіті.

Література:

1. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Педагогічна думка, 2019. 232 с.
2. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Педагогічна думка, 2018. 200 с.
3. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової середньої освіти (проект). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>.
4. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL : http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.
6. Новосьолова В. І. Уроки PISA-2018: аналіз результатів та методичні поради учителям української мови і літератури. Українська мова і література в школі. 2020. №1 (148). С. 3–8. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718905>.
7. Новосьолова, В. І. Особливості формування читацької компетентності учнів на уроках української мови крізь призму результатів PISA-2018. Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», 05 березня 2020 р., м. Київ. Київ: «Педагогічна думка» 2020, С. 113–116. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/e1a/tezy_interne.